

Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (fjärde avdelningen)

den 23 november 2023 *

”Begäran om förhandsavgörande – Konsumentskydd – Direktiv 93/13/EEG – Oskäliga villkor i konsumentavtal – Konsumentkreditavtal – Artikel 3.1 – Betydande obalans – Andra kreditkostnader än ränta – Artikel 7.1 – Fastställsetalan – Berättigat intresse av att få saken prövad – Artikel 6.1 – Fastställelse av att ett avtalsvillkor är oskäligt – Följder”

I mål C-321/22,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Sąd Rejonowy dla Warszawy - Śródmieścia w Warszawie (Distriktsdomstolen för centrala Warszawa, Polen) genom beslut av den 22 februari 2022, som inkom till domstolen den 5 maj 2022, i målet

ZL,

KU,

KM

mot

Provident Polska SA,

meddelar

DOMSTOLEN (fjärde avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden C. Lycourgos samt domarna O. Spineanu-Matei (referent), J.-C. Bonichot, S. Rodin och L.S. Rossi,

generaladvokat: P. Pikamäe,

justitiesekreterare: handläggaren M. Siekierzyńska,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 30 mars 2023,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

– Provident Polska SA, genom M. Modzelewska de Raad, advokat, A. Salbert och B. Wodzicki, radcowie prawni,

* Rättegångsspråk: polska.

– Polens regering, genom B. Majczyna, M. Kozak och S. Żyrek, samtliga i egenskap av ombud,
– Europeiska kommissionen, genom M. Brauhoff och N. Ruiz García, båda i egenskap av ombud,
och efter att den 22 juni 2023 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,
följande

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artiklarna 3.1, 6.1 och 7.1 i rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal (EGT L 95, 1993, s. 29; svensk specialutgåva, område 15, volym 12, s. 169, och rättelse i EUT L 17, 2023, s. 100).
- 2 Begäran har framställts i tre mål mellan ZL, KU respektive KM, å ena sidan, och Provident Polska SA, å andra sidan. Målen rör giltigheten av olika villkor i konsumentkreditavtal som ZL, KU och KM har ingått med Provident Polska eller ett annat bolag vars rättigheter Provident Polska har övertagit.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

- 3 I artikel 3.1 i direktiv 93/13 föreskrivs följande:
”Ett avtalsvillkor som inte har varit föremål för individuell förhandling skall anses vara oskäligt om det i strid med kravet på god sed medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten.”
- 4 I artikel 4 i direktivet föreskrivs följande:
”1. Utan att det påverkar tillämpningen av artikel 7 skall frågan om ett avtalsvillkor är oskäligt bedömas med beaktande av vilken typ av varor eller tjänster som avtalet avser och med hänsyn tagen, vid tiden för avtalets ingående, till alla omständigheter i samband med att avtalet ingicks samt till alla övriga villkor i avtalet eller något annat avtal som det är beroende av.
2. Bedömningen av avtalsvilkors oskälighet skall inte avse vare sig beskrivningen av avtalets huvudföremål eller förhållandet mellan pris och ersättning, å ena sidan, och sålda tjänster eller varor, å andra sidan; detta gäller i den mån dessa villkor är klart och begripligt formulerade.”
- 5 I artikel 6.1 i direktivet föreskrivs följande:
”Medlemsstaterna skall föreskriva att oskäliga villkor som används i avtal som en näringsidkare sluter med en konsument inte är, på sätt som närmare stadgas i deras nationella rätt, bindande för konsumenten och att avtalet skall förbli bindande för parterna på samma grunder, om det kan bestå utan de oskäliga villkoren.”

6 I artikel 7.1 i samma direktiv föreskrivs följande:

”Medlemsstaterna skall se till att det i konsumenternas och konkurrenternas intresse finns lämpliga och effektiva medel för att hindra fortsatt användning av oskäligen villkor i avtal som näringsidkare sluter med konsumenter.”

7 I artikel 8 i direktiv 93/13 föreskrivs följande:

”För att säkerställa bästa möjliga skydd för konsumenten får medlemsstaterna, inom det område som omfattas av detta direktiv, anta eller behålla strängare bestämmelser som är förenliga med fördraget.”

Polsk rätt

Civillagen

8 I artikel 58 i ustawa – Kodeks cywilny (civillagen) av den 23 april 1964 (Dz. U. nr 16, position 93), i den lydelse som var gällande vid tidpunkten för omständigheterna i de nationella målen (nedan kallad civillagen), föreskrivs följande:

”§ 1. En rättshandling som strider mot lagen eller som har till syfte att kringgå lagen är ogiltig om inte annat föreskrivs i en relevant bestämmelse, såsom att de bestämmelser i rättshandlingen som är ogiltiga ska ersättas av relevanta bestämmelser i lagen.

§ 2. En rättshandling som strider mot grundläggande samhällsnormer är ogiltig.

§ 3. Om endast en del av rättshandlingen är ogiltig förblir övriga delar av rättshandlingen gällande, såvida det inte framgår av omständigheterna att rättshandlingen inte skulle ha verkställts i avsaknad av de ogiltiga bestämmelserna.”

9 I artikel 385¹ §§ 1 och 2 civillagen föreskrivs följande:

”§ 1. Villkor i ett konsumentavtal som inte har varit föremål för individuell förhandling är inte bindande för konsumenten om dennes rättigheter och skyldigheter enligt nämnda avtalsvillkor är utformade på ett sätt som strider mot god sed och allvarligt åsidosätter konsumentens intressen (oskäligen avtalsvillkor). Detta gäller inte villkor som fastställer parternas huvudsakliga prestationer, såsom pris eller vederlag, om de är tydligt formulerade.

§ 2. Om ett avtalsvillkor inte är bindande för konsumenten enligt § 1 ska avtalet i övrigt förbli bindande för parterna.”

10 I artikel 405 i civillagen föreskrivs följande:

”Den som utan rättslig grund erhåller en ekonomisk fördel på en annan persons bekostnad är skyldig att återgälda fördelen i natura och, om detta inte är möjligt, ersätta dess värde.”

11 I artikel 410 i civillagen föreskrivs följande:

”1. Bestämmelserna i föregående artiklar är bland annat tillämpliga på felaktigt betalda belopp.

2. Belopp har betalats felaktigt när den som har erlagt betalningen över huvud taget inte hade någon skyldighet härtill eller gentemot den person till vilken betalningen erlagts, när grunden för betalningen inte längre föreligger, när det eftersträvade syftet med betalningen inte har uppnåtts eller när den rättshandling som fastställde betalningskravet var ogiltig och inte blev giltig efter erlagd betalning.”

12 I artikel 720 § 1 civillagen föreskrivs följande:

”Genom låneavtalet åtar sig långgivaren att till låntagaren överlåta äganderätten till ett visst penningbelopp eller endast till vissa saker, medan låntagaren åtar sig att betala tillbaka detta penningbelopp eller lämna tillbaka samma antal saker av samma slag och kvalitet.”

Civilprocesslagen

13 I artikel 189 i ustawa – Kodeks postępowania cywilnego (civilprocesslagen) av den 17 november 1964 (Dz. U. nr 43, position 296), i den lydelse som var gällande vid tidpunkten för omständigheterna i de nationella målen (nedan kallad civilprocesslagen) föreskrivs följande:

”En kärande kan yrka att en domstol ska fastställa att det föreligger eller inte föreligger ett rättsförhållande eller en rättighet, under förutsättning att käranden har ett berättigat intresse av att få saken prövad.”

14 I artikel 316 § 1 civilprocesslagen föreskrivs följande:

”Efter det att förhandlingen har avslutats ska domstolen meddela en dom på grundval av den situation som föreligger vid den tidpunkt då förhandlingen avslutas; i synnerhet utgör den omständigheten att en fordran har förfallit till betalning under förfarandets gång inte något hinder för en dom i vilken det förordnas om betalning av fordran.”

Konsumentkreditlagen

15 I artikel 3 i ustawa o kredycie konsumenckim (konsumentkreditlagen) av den 12 maj 2011 (Dz. U. nr 126, position 715), i den lydelse som var tillämplig vid tidpunkten för omständigheterna i de nationella målen, föreskrivs följande:

”1. Med *konsumentkreditavtal* avses ett kreditavtal som inte överstiger 255 550 [polska zloty (PLN)] eller motsvarande värde i annan valuta än polsk valuta som kreditgivaren inom ramen för sin näringsverksamhet beviljar eller utfäster sig att bevilja en konsument.

2. Med konsumentkreditavtal avses bland annat:

1) ett låneavtal,

...”

16 I artikel 30.1 i konsumentkreditlagen, i den lydelse som var tillämplig vid tidpunkten för omständigheterna i de nationella målen, föreskrivs följande:

”Konsumentkreditavtalet ska innehålla följande uppgifter:

...

3) avtalets löptid

...

8) villkoren och förfallotidpunkter för återbetalning av krediten ...

..."

Målen vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

- 17 ZL, KU och KM ingick konsumentkreditavtal med Provident Polska eller med ett annat bolag vars rättigheter övertagits av Provident Polska.
- 18 Det avtal som ingicks med ZL den 11 september 2019 avser ett lån på 8 100 PLN (cirka 1 810 euro) med en årlig ränta på 10 procent. Enligt avtalet uppgår det belopp som ska betalas till sammanlagt 15 531,73 PLN (cirka 3 473 euro). Det beloppet ska betalas genom 90 veckovisa avbetalningar på cirka 172 PLN (cirka 38 euro).
- 19 Det totalbelopp som ska betalas består av lånebeloppet på 8 100 PLN (cirka 1 810 euro) och en totalkostnad för lånet på 7 431,73 PLN (cirka 1 662 euro) som ska betalas av låntagaren. Totalkostnaden består dels av ränta på 1 275,73 PLN (cirka 285 euro), dels av andra kostnader än ränta på 6 156 PLN (cirka 1 377 euro), det vill säga en "uppläggningsavgift" på 4 050 PLN (cirka 906 euro), "administrativa avgifter" på 40 PLN (cirka 9 euro) och en "avgift för en flexibel återbetalningsplan" på 2 066 PLN (cirka 462 euro).
- 20 Den "flexibla återbetalningsplan", som låntagaren var skyldig att teckna sig för, består av två delar. För det första består den i att låntagaren, på vissa villkor, ges möjlighet att skjuta upp högsta fyra avbetalningar, vilka skjuts upp till slutet av den normala återbetalningstiden, utan dröjsmålsränta. För det andra innehåller den en "garanti för upphävande av återbetalningsskyldigheten", genom vilken långivaren avstår från alla utestående fordringar enligt låneavtalet om låntagaren avlider under avtalets löptid.
- 21 Enligt punkt 6.a i det aktuella låneavtalet ska de belopp som ska betalas i samband med de 90 veckovisa avbetalningarna utslutande betalas kontant till ett ombud för långivaren när denne besöker låntagarens bostad.
- 22 Det avtal som ingicks med KU den 13 oktober 2020 avser ett lån på 6 240 PLN (cirka 1 395 euro) med en årlig ränta på 7,2 procent. Det beloppet består av ett belopp på 6 000 PLN (cirka 1 342 euro) som utbetalats i kontanter och ett belopp på 240 PLN (cirka 53 euro) som enligt avtalet betalats in på ett konto i enlighet med låntagarens instruktioner i låneansökan. Enligt avtalet uppgår det belopp som ska betalas till sammanlagt 9 450,71 PLN (cirka 2 113 euro). Det beloppet ska betalas genom 60 veckovisa avbetalningar på cirka 157 PLN (cirka 35 euro).
- 23 Det totalbelopp som ska betalas består av lånebeloppet på 6 240 PLN (cirka 1 395 euro) och en totalkostnad för lånet på 3 210,71 PLN (cirka 718 euro) som ska betalas av låntagaren. Totalkostnaden består dels av ränta på 385,87 PLN (cirka 86 euro), dels av andra kostnader än ränta på 2 824,84 PLN (cirka 632 euro), det vill säga en "uppläggningsavgift" på 556,96 PLN (cirka 125 euro), "administrativa avgifter" på 40 PLN (cirka 9 euro) och en "avgift för en flexibel återbetalningsplan" på 2 227,88 PLN (cirka 498 euro).

- 24 I avtalet föreskrivs att de veckovisa avbetalningarna ska ske i låntagarens bostad på samma villkor som de som beskrivs i punkt 21 ovan.
- 25 Det avtal som ingicks med KM den 7 augusti 2019 avser ett lån på 6 000 PLN (cirka 1 343 euro) med en årlig ränta på 10 procent. Enligt avtalet uppgår det belopp som ska betalas till sammanlagt 12 318,03 PLN (cirka 2 757 euro). Det beloppet ska betalas genom 27 månatliga avbetalningar på cirka 456 PLN (cirka 102 euro).
- 26 Det totalbelopp som ska betalas består av lånebeloppet på 6 000 PLN (cirka 1 343 euro) och en totalkostnad för lånet på 6 318,03 PLN (cirka 1 414 euro) som ska betalas av låntagaren. Totalkostnaden består dels av ränta på 793,83 PLN (cirka 178 euro), dels av andra kostnader än ränta, det vill säga en "uppläggningsavgift" på 4 143,15 PLN (cirka 927 euro) och "administrativa avgifter" på 1 381,05 PLN (cirka 309 euro).
- 27 ZL, KU och KM har var för sig väckt talan vid Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie (Distriktsdomstolen för centrala Warszawa, Polen), som är den hänskjutande domstolen, avseende de avtal som de ingått med Provident Polska den 15 april, den 17 maj respektive den 14 september 2021.
- 28 Var och en av kärandena har i sin sista inlaga till den hänskjutande domstolen yrkat att det ska fastställas att villkoren i det låneavtal som berör dem avseende andra kreditkostnader än ränta inte kan göras gällande mot dem på grund av att de är oskäliga, eftersom de avgifter som avses är orimligt höga och oskäliga. Dessa avgifter är oproportionerliga i förhållande till lånebeloppet och utgör i själva verket långivarens huvudsakliga inkomstkälla.
- 29 KU:s yrkande avser även det belopp på 240 PLN (cirka 53 euro) som i det låneavtal som berör vederbörande anges ha betalats in på ett konto i enlighet med låntagarens instruktioner i låneansökan.
- 30 Provident Polska har yrkat att ZL:s, KU:s respektive KM:s talan ska ogillas. Provident Polska har även väckt genkärsmål mot var och en av dem och yrkat att de ska förpliktas att till Provident Polska betala ett belopp som motsvarar en del av de avgifter som föreskrivs i det låneavtal som de berörs av och som ännu inte har betalats. Kärandena i de nationella målen har yrkat att genkärsmålet ska ogillas.
- 31 För det första vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida artikel 3.1 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att villkor som fastställer de avgifter som ska betalas till en näringsidkare kan förklaras oskäliga enbart av det skälet att dessa avgifter är uppenbart orimliga i förhållande till den tjänst som näringsidkaren tillhandahåller.
- 32 Den hänskjutande domstolen har i detta avseende angett att det är normalt att ett kreditföretag försöker täcka sina driftskostnader samt riskerna för dröjsmål med betalningen och erhålla en vinst. Den hänskjutande domstolen anser emellertid att den ersättning som långivaren i de nationella målen begär under en relativt kort tidsperiod överskrider en sådan norm, eftersom ersättningen motsvarar flera tiotals procentenheter av lånebeloppet, eller till och med nästan motsvarar det beloppet.

- 33 Nämnda domstol anser att kostnaderna för den "flexibla återbetalningsplanen" och "uppläggningsavgiften" är mycket höga och inte motsvarar en faktisk tjänst, och att de faktiska kostnader som täcks av "administrativa avgifter" är försumbara. Den hänskjutande domstolen har påpekat att de "administrativa avgifterna", liksom "uppläggningsavgiften", i slutändan endast hänför sig till beviljandet av det aktuella lånet.
- 34 En granskning av de uppgifter som rör de nationella målen och ett tiotal andra mål, vilka nyligen har avgjorts av olika avdelningar vid den hänskjutande domstolen, ger den hänskjutande domstolen anledning att anse att den ekonomiska modell som svaranden har valt kan bestå i att bevilja lån avseende mindre belopp för korta perioder och att göra vinst inte bara på räntan utan framför allt på andra kreditkostnader än ränta, vilka i allmänhet motsvarar mellan 70 och 90 procent av lånebeloppet.
- 35 Den hänskjutande domstolen har dessutom påpekat att en betydande del av de lån som svaranden har beviljat avser samma personer. Nämnda domstol anser i detta avseende att det är allmänt känt att personer som tar kortfristiga lån i allmänhet är personer som har svårt att hantera sin ekonomi och som, när de inte kan få ett lån från en bank, vänder sig till kreditinstitut som beviljar lån på mycket oförmånliga villkor. Kostnaderna för sådana lån är så höga att låntagarna ofta inte har något annat val än att ta ett nytt lån för att betala av det tidigare lånet, och hamnar på sätt i en "skuldspiral" med allt större skulder som till slut vida överstiger det belopp som ursprungligen lånades.
- 36 För det andra vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida artikel 189 och artikel 316 § 1 civilprocesslagen, såsom de tolkats av Sąd Najwyższy (Högsta domstolen, Polen), är förenliga med artikel 7.1 i direktiv 93/13 och effektivitetsprincipen.
- 37 Enligt dessa bestämmelser i civilprocesslagen kan en fastställsetalan endast bifallas om käranden styrker att denne har ett berättigat intresse av att få saken prövad och att det intresset består fram till dess att förhandlingen har avslutats. Den hänskjutande domstolen har angett att det följer av praxis från Sąd Najwyższy (Högsta domstolen) att ett sådant intresse föreligger när klargörandet av en rättslig situation är objektivt motiverat av tvivel och är nödvändigt. Detta är bland annat uteslutet när ett mer fullständigt skydd för en påstådd rättighet kan erhållas genom en annan talan vid domstol, till exempel på grund av att den rättigheten har åsidosatts, vilket i sig ger upphov till en rätt till en förmån som kan skyddas.
- 38 När det gäller en gäldenär har denne ett intresse av att få omfattningen av, eller till och med förekomsten av sin skyldighet fastställd så länge som borgenären inte har begärt fullgörande av den skyldigheten. När fullgörande har begärts är det inom ramen för förfarandet avseende detta yrkande om fullgörande som gäldenären ska försvara sig. Detsamma gäller om en gäldenär har betalat ett belopp för att fullgöra en skyldighet som denne anser vara tvivelaktig, eftersom vederbörande skulle kunna väcka en mer omfattande talan än en fastställsetalan, nämligen en talan om återbetalning av felaktigt betalda belopp.
- 39 Den hänskjutande domstolens fråga har sin grund i att även om en konsument visar att ett avtal eller delar av ett avtal inte kan göras gällande mot vederbörande eller är ogiltigt, ska konsumentens fastställsetalan ogillas om denne inte visar att han eller hon har ett berättigat intresse av att få saken prövad. Avsaknaden av en legaldefinition av detta begrepp leder dessutom till skillnader i de avgöranden som meddelas i detta avseende och följaktligen till osäkerhet för konsumenterna, vilket kan föranleda dem att tveka att väcka talan om fastställsetalan av att villkoren

i ett avtal som ingåtts med en näringsidkare är oskäligen, med hänsyn till risken för att talan ogillas på grund av att ett berättigat intresse av att få saken prövad saknas och att de därför måste ersätta rättegångskostnaderna.

- 40 För det tredje, och slutligen, vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida proportionalitetsprincipen och rättssäkerhetsprincipen utgör hinder för att ogiltigförklara de avtal som ZL och KU ingått på grund av ogiltigheten av det villkor, enligt vilket de veckovisa avbetalningarna endast kan göras med kontanter via ett ombud för Provident Polska när denne besöker låntagarens bostad. Detta villkor är nämligen oskäligt, eftersom det inte medför någon fördel för låntagaren, utan hindrar denne från att göra veckovisa avbetalningar på vanligt sätt genom bankbetalning, och endast kan förklaras av att det ger långgivaren en möjlighet att utöva känslomässiga påtryckningar på låntagaren. Villkoret är följaktligen inte bindande för låntagaren.
- 41 Den hänskjutande domstolen har i detta avseende angett att en ogiltigförklaring av den oskäligen delen av det villkor som fastställer villkoren för återbetalning av lånet skulle innebära att innehållet i villkoret ändras på ett sätt som påverkar dess huvudsakliga innehåll, vilket innebär att villkoret i sin helhet inte bör vara bindande för konsumenten. I avsaknad av nämnda villkor kan de aktuella avtalen således inte längre fullgöras, eftersom de inte längre innehåller någon bestämmelse om återbetalningsvillkoren och det inte är möjligt att tolka dem på så sätt att de tillåter återbetalning genom bankbetalning, eftersom parterna haft för avsikt att utesluta denna återbetalningsmetod. Det finns inte heller anledning att tillämpa dispositiva bestämmelser, i nationell rätt, eftersom den omständigheten att det är omöjligt att fullgöra de aktuella avtalen inte medför att de berörda konsumenterna utsätts för särskilt skadliga konsekvenser, då de endast är skyldiga att återbetala kapitalbeloppet för lånet.
- 42 Mot denna bakgrund beslutade Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie (Distriktsdomstolen för centrala Warszawa) att vilandeförklara målen och ställa följande frågor till EU-domstolen:
- ”1) Ska artikel 3.1 i [direktiv 93/13] tolkas så, att ett villkor enligt vilket avgifter som är orimligt höga i förhållande till den tjänst som näringsidkaren erbjuder ska betalas till näringsidkaren, ska betraktas som ett oskäligt avtalsvillkor?
 - 2) Ska artikel 7.1 i [direktiv 93/13] och effektivitetsprincipen tolkas så, att de utgör hinder för nationella bestämmelser eller en tolkning i rättspraxis av dessa nationella bestämmelser enligt vilka det krävs att konsumenten, för att kunna vinna framgång med sin talan mot näringsidkaren om fastställelse av att ett avtal eller den del av avtalet som innehåller oskäligen villkor är ogiltigt eller saknar verkan, har ett berättigat intresse av att få saken prövad?
 - 3) Ska artikel 6.1 i [direktiv 93/13] samt principerna om effektivitet, proportionalitet och rättssäkerhet tolkas så, att de gör det möjligt att slå fast att ett låneavtal, vars enda villkor som avser återbetalningsvillkoren har förklarats vara oskäligt, inte kan bestå efter det att villkoret har uteslutits ur avtalet och således är ogiltigt?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Den första frågan

- 43 Den hänskjutande domstolen har ställt den första frågan för att få klarhet i huruvida artikel 3.1 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att ett villkor som avser andra kostnader än ränta i ett låneavtal som ingåtts mellan en näringsidkare och en konsument, enligt vilket konsumenten ska betala avgifter som uppgår till ett belopp som är uppenbart oproportionerligt i förhållande till den tjänst som tillhandahålls som motprestation, kan anses vara oskäligt.
- 44 Domstolen erinrar om att enligt artikel 3.1 i direktiv 93/13 ska ett avtalsvillkor som inte varit föremål för individuell förhandling anses vara oskäligt om det i strid med kravet på god sed medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten.
- 45 Det följer av fast rättspraxis att prövningen av huruvida en sådan betydande obalans föreligger inte kan begränsas till en ekonomisk bedömning av kvantitativ art som grundar sig på en jämförelse mellan, å ena sidan, det sammanlagda beloppet för den transaktion som avtalet avser och, å andra sidan, de kostnader som konsumenten åläggs genom det aktuella avtalsvillkoret. En betydande obalans kan nämligen följa redan av att den rättsliga ställning som konsumenten, såsom part i det aktuella avtalet, har enligt tillämpliga nationella bestämmelser undergrävs på ett tillräckligt allvarligt sätt, antingen genom en begränsning av innehållet i de rättigheter som konsumenten, enligt nämnda bestämmelser, har enligt avtalet eller genom att konsumenten hindras från att utöva dessa rättigheter eller åläggs en ytterligare förpliktelse som inte föreskrivs i nationell rätt (dom av den 3 oktober 2019, Kiss och CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, punkt 51, och dom av den 16 mars 2023, Caixabank (Låneuppläggningsavgift), C-565/21, EU:C:2023:212, punkt 51).
- 46 Det följer av denna rättspraxis att den nationella domstolen, när den konstaterar att en ekonomisk bedömning av kvantitativ art inte visar att det föreligger en betydande obalans, inte får begränsa sin prövning till den bedömningen. Det ankommer i ett sådant fall på den nationella domstolen att undersöka huruvida en sådan obalans beror på någon annan omständighet, såsom en begränsning av en rättighet som följer av nationell rätt eller en ytterligare förpliktelse som inte föreskrivs i nationell rätt.
- 47 När det däremot framgår av en ekonomisk bedömning av kvantitativ art att det föreligger en betydande obalans, kan denna konstateras utan att det är nödvändigt att undersöka andra omständigheter. När det gäller ett kreditavtal kan ett sådant konstaterande bland annat göras om de tjänster som tillhandahållits som motprestation för andra kostnader än ränta inte rimligen omfattas av de tjänster som tillhandahållits i samband med ingåendet eller genomförandet av kreditavtalet, eller om de kostnader som övervältras på konsumenten som avgifter för beviljande och administration av lånet är uppenbart oproportionerliga i förhållande till lånebeloppet. I detta hänseende ankommer det på den hänskjutande domstolen att beakta den verkan som övriga avtalsvillkor har för att avgöra om nämnda villkor skapar en betydande obalans till nackdel för låntagaren (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 september 2020, Profi Credit Polska, C-84/19, C-222/19 och C-252/19, EU:C:2020:631, punkt 95).
- 48 I förevarande fall har den hänskjutande domstolen uttryckt tvivel om huruvida förhållandet mellan det belopp som lånats ut till var och en av kändarna och totalbeloppet för de andra kostnader än ränta som ålagts dem är proportionerligt, eftersom det sistnämnda beloppet framstår som uppenbart oproportionerligt i förhållande till såväl de tjänster som normalt

tillhandahålls i samband med beviljande och förvaltning av en kredit, som de beviljade kreditbeloppen. Det framgår av den rättspraxis som det erinrats om i föregående punkt att ett sådant konstaterande kan visa att det föreligger en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet, i den mening som avses i artikel 3.1 i direktiv 93/13.

- 49 Det ankommer emellertid på den hänskjutande domstolen att först kontrollera om en prövning av huruvida de aktuella avtalsvillkoren avseende andra kreditkostnader än ränta eventuellt är oskäliga, inte är utesluten enligt artikel 4.2 i direktiv 93/13.
- 50 Enligt denna bestämmelse ska, om inte annat följer av artikel 8 i direktivet, bedömningen av avtalsvillkors oskälighet inte avse vare sig beskrivningen av avtalets huvudföremål eller förhållandet mellan pris och ersättning, å ena sidan, och sålda tjänster eller varor, å andra sidan; detta gäller i den mån dessa villkor är klart och begripligt formulerade.
- 51 Det ska i detta hänseende erinras om att en avgift som täcker ersättning för tjänster som vid uppläggning av ett lån eller en kredit avser prövning, beviljande och handläggning eller andra liknande tjänster som normalt tillhandahålls av långivaren eller kreditgivaren i samband med beviljande av lån eller kredit inte anses ingå bland huvudförpliktelserna i ett kreditavtal (se, för ett liknande resonemang, dom av den 16 mars 2023, Caixabank (Låneuppläggningsavgift), C-565/21, EU:C:2023:212, punkterna 22 och 23).
- 52 Avtalsvillkor som behandlar den motprestation som konsumenten ska erlagga till långivaren eller som inverkar på det faktiska pris som konsumenten ska erlagga till långivaren ingår däremot – vad gäller frågan huruvida det belopp motprestationen eller priset uppgår till enligt avtalet står i rimlig proportion till den tjänst långivaren i sin tur tillhandahåller – i princip i den andra kategorin av avtalsvillkor som avses i artikel 4.2 i direktiv 93/13 (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 oktober 2019, Kiss och CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, punkt 35 och där angiven rättspraxis).
- 53 Den polska regeringen har emellertid gjort gällande att artikel 3851 § 1 civillagen, genom vilken artikel 4.2 i direktiv 93/13 har införlivats med polsk rätt, tillåter en prövning av förhållandet mellan priset och tjänsten när det rör sig om villkor som inte har samband med parternas huvudförpliktelser, vilket således innebär att konsumenten ges ett mer omfattande skydd. I den mån en sådan nationell bestämmelse faktiskt ger det undantag som föreskrivs i artikel 4.2 en snävare räckvidd – genom att tillåta en bredare prövning av huruvida avtalsvillkor som omfattas av direktivets tillämpningsområde eventuellt är oskäliga – vilket det ankommer på den hänskjutande domstolen att avgöra, bidrar den nationella bestämmelsen till ändamålet att skydda konsumenterna som direktivet syftar till att uppnå och omfattas av den möjlighet som medlemsstaterna har enligt artikel 8 i direktivet att anta eller behålla strängare bestämmelser för att säkerställa en högre skyddsnivå för konsumenten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 september 2020, Profi Credit Polska, C-84/19, C-222/19 och C-252/19, EU:C:2020:631, punkterna 83–85).
- 54 Även om det vid den nationella domstolen har gjorts gällande att ett sådant villkor är oskäligt på grund av att långivaren inte har tillhandahållit någon egentlig tjänst som kan utgöra motprestation för en avgift som föreskrivs i villkoret, avser den fråga som därmed uppkommer inte förhållandet mellan avgiftens belopp och någon tjänst, och den omfattas således inte av tillämpningsområdet för artikel 4.2 i direktiv 93/13 (se, för ett liknande resonemang, dom av den 26 februari 2015, Matei, C-143/13, EU:C:2015:127, punkt 70 och där angiven rättspraxis).

- 55 Det ankommer dessutom på den nationella domstolen att pröva huruvida konsumenten har informerats om skälen till betalningen av nämnda avgift (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 oktober 2019, Kiss och CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, punkt 41).
- 56 Det ska slutligen påpekas att det undantag som avses i artikel 4.2 i direktiv 93/13 under alla omständigheter inte påverkar iakttagandet av det krav på transparens som föreskrivs i den bestämmelsen, vilket har samma räckvidd som kravet i artikel 5 i direktivet och ska förstås så, att det inte bara innebär att det berörda villkoret ska vara begripligt för konsumenten rent grammatiskt, utan även att konsumenten, på grundval av klara och begripliga kriterier, ska kunna utvärdera villkorets ekonomiska konsekvenser för denne (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 oktober 2019, Kiss och CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, punkterna 36 och 37 och där angiven rättspraxis).
- 57 Även om långgivaren inte är skyldig att i avtalet specificera vilken typ av tjänster som tillhandahållits som motprestation för de avgifter som föreskrivs i vissa avtalsvillkor är det emellertid viktigt att konsumenten på grundval av avtalet i dess helhet på ett rimligt sätt kan förstå eller sluta sig till arten av de tjänster som faktiskt tillhandahålls. Konsumenten måste vidare kunna kontrollera att det inte föreligger någon överlappning mellan de olika avgifterna eller mellan de tjänster som denne måste betala för. Denna prövning ska göras med beaktande av samtliga relevanta faktiska omständigheter, vilka inte endast utgörs av villkoren i det berörda avtalet, utan även av den marknadsföring och de uppgifter som långgivaren tillhandahållit i samband med avtalsförhandlingarna (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 oktober 2019, Kiss och CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, punkterna 44 och 45).
- 58 Härav följer att om den hänskjutande domstolen konstaterar att de berörda villkoren inte formulerats på ett klart och begripligt sätt, ska dessa villkor likväl under alla omständigheter bli föremål för en bedömning av huruvida de eventuellt är oskäligen, även om den hänskjutande domstolen vidare finner att dessa villkor omfattas av avtalets huvudföremål eller att de i själva verket bestrids med avseende på förhållandet mellan pris eller ersättning och de tjänster som tillhandahålls som motprestation (se, för ett liknande resonemang, dom av den 26 februari 2015, Matej, C-143/13, EU:C:2015:127, punkt 72 och där angiven rättspraxis).
- 59 Mot denna bakgrund ska den första frågan besvaras enligt följande. Artikel 3.1 i direktiv 93/13 ska tolkas så, att i den mån det inte enligt artikel 4.2 i direktivet, jämförd med artikel 8 i samma direktiv är uteslutet att pröva huruvida ett villkor som avser andra kostnader än ränta i ett låneavtal som ingåtts mellan en näringsidkare och en konsument eventuellt är oskäligt, kan det fastställas att ett sådant villkor är oskäligt med beaktande av att konsumenten enligt villkoret ska betala avgifter som uppgår till ett belopp som är uppenbart oproportionerligt i förhållande till den tjänst som tillhandahålls som motprestation.

Den andra frågan

- 60 Den hänskjutande domstolen har ställt den andra frågan för att få klarhet i huruvida artikel 7.1 i direktiv 93/13, jämförd med effektivitetsprincipen, ska tolkas så, att den utgör hinder för nationella bestämmelser, såsom dessa tolkats i rättspraxis, enligt vilka det för bifall till en konsuments talan om fastställelse av att ett oskäligt villkor i ett avtal som ingåtts med en näringsidkare inte kan göras gällande, krävs bevis på att konsumenten har ett berättigat intresse av att få saken prövad, eftersom det anses att ett sådant intresse saknas när konsumenten har tillgång till ett annat rättsmedel som skyddar dennes rättigheter bättre, såsom en talan om

återbetalning av felaktigt betalda belopp, eller när konsumenten kan åberopa att villkoret inte kan göras gällande inom ramen för sitt försvar mot ett genkärsmål om fullgörelse som näringsidkaren har väckt mot konsumenten med stöd av detta villkor.

- 61 Det ska inledningsvis påpekas att i avsaknad av särskilda unionsbestämmelser på området ska det i varje medlemsstats rättsordning antas regler för att genomföra det konsumentskydd som föreskrivs i direktiv 93/13, i enlighet med principen om medlemsstaternas processuella autonomi. Dessa regler får emellertid varken vara mindre förmånliga än dem som avser liknande situationer som grundas på nationell rätt (likvärdighetsprincipen) eller medföra att det i praktiken blir omöjligt eller orimligt svårt att utöva de rättigheter som följer av unionens rättsordning (effektivitetsprincipen) (dom av den 13 juli 2023, CAJASUR Banco, C-35/22, EU:C:2023:569, punkt 23 och där angiven rättspraxis).
- 62 Frågan huruvida en konsument har ett berättigat intresse av att få saken prövad i samband med en talan om fastställelse av att oskäliga avtalsvillkor inte kan göras gällande, liksom frågan vem som ska ersätta rättegångskostnaderna för en sådan talan, omfattas således, med förbehåll för iakttagandet av dessa båda principer, av medlemsstaternas processuella autonomi.
- 63 Vad närmare bestämt gäller effektivitetsprincipen, som är den enda av dessa principer som avses i förevarande fråga, ska det påpekas att varje fall där frågan uppkommer huruvida en nationell processuell bestämmelse medför att det blir omöjligt eller orimligt svårt att tillämpa unionsrätten ska bedömas med beaktande av bestämmelsens funktion i förfarandet vid nationella domstolar och andra myndigheter betraktat som en helhet samt förfarandets förlopp och särdrag. Härvidlag ska det, i förekommande fall, bland annat tas hänsyn till de principer som utgör grunden för det nationella domstolsväsendet, såsom skyddet av rätten till försvar, rättssäkerhetsprincipen och principen om en ändamålsenlig handläggning (dom av den 13 juli 2023, CAJASUR Banco, C-35/22, EU:C:2023:569, punkt 25 och där angiven rättspraxis).
- 64 Med hänsyn till arten och vikten av det allmänintresse som ligger till grund för det skydd som ges konsumenterna, vilka befinner sig i underläge i förhållande till näringsidkarna, kräver direktiv 93/13 dessutom, såsom framgår av artikel 7.1 jämförd med tjugofjärde skälet i direktivet, att medlemsstaterna föreskriver lämpliga och effektiva medel för att hindra fortsatt användning av oskäliga villkor i avtal som näringsidkare sluter med konsumenter (dom av den 13 juli 2023, CAJASUR Banco, C-35/22, EU:C:2023:569, punkt 22 och där angiven rättspraxis).
- 65 Direktiv 93/13 ger således en konsument rätten att vända sig till en domstol för att få denna att fastställa att ett villkor i ett avtal som en näringsidkare har ingått med konsumenten är oskäligt och sätta åt sidan tillämpningen av villkoret (dom av den 16 juli 2020, Caixabank och Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, C-224/19 och C-259/19, EU:C:2020:578, punkt 98 och där angiven rättspraxis).
- 66 Medlemsstaternas skyldighet att fastställa processuella regler som säkerställer skyddet av de rättigheter för enskilda som följer av direktiv 93/13 mot användningen av oskäliga villkor inbegriper dessutom ett krav på ett effektivt domstolskydd, vilket även har stadfästs i artikel 47 i stadgan. Detta skydd måste bland annat gälla fastställandet av de processuella reglerna för väckandet av en talan som grundar sig på unionsrätten. Konsumentskyddet är emellertid inte absolut. Den omständigheten att ett särskilt förfarande omfattas av vissa processuella krav som konsumenten måste uppfylla för att kunna göra gällande sina rättigheter innebär således inte att

vederbörande inte omfattas av ett effektivt domstolsskydd (se, för ett liknande resonemang, dom av den 31 maj 2018, Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, punkterna 49 och 50 och där angiven rättspraxis).

- 67 Det ska i detta hänseende påpekas att den omständigheten att det föreligger ett berättigat intresse av att få saken prövad utgör det väsentliga och främsta villkoret för att ha rätt att väcka talan vid domstol (dom av den 23 november 2017, Bionorica och Diapharm/kommissionen, C-596/15 P och C-597/15 P, EU:C:2017:886, punkt 83). Eftersom kravet på ett berättigat intresse av att få saken prövad bland annat förhindrar att domstolarna överbelastas med mål som i själva verket syftar till att erhålla juridisk rådgivning, är det avsett att tillgodose ett allmänintresse av god rättskipning och kan ges företräde framför enskildas intressen (se, analogt, dom av den 31 maj 2018, Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, punkt 51 och där angiven rättspraxis).
- 68 Såsom generaladvokaten har påpekat i punkterna 30–32 i sitt förslag till avgörande är ett sådant krav följaktligen i princip legitimt.
- 69 Det är endast om processuella regler är så komplicerade och innefattar krav som är så betungande att de går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå deras syfte som dessa regler i oproportionerligt hög grad påverkar rätten till ett effektivt domstolsskydd för konsumenten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 31 maj 2018, Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, punkt 52) och följaktligen strider mot effektivitetsprincipen, eftersom de gör det orimligt svårt att utöva de rättigheter som konsumenterna har enligt direktiv 93/13.
- 70 I förevarande fall framgår det av de uppgifter som domstolen förfogar över att de konsument som är kärande i de nationella målen redan delvis hade fullgjort de förpliktelser som stipuleras i de berörda villkoren när de väckte talan om fastställelse av att dessa villkor är oskäliga. Den hänskjutande domstolen verkar i detta sammanhang, mot bakgrund av de relevanta bestämmelserna i nationell rätt, såsom dessa har tolkats i nationell rättspraxis, anse att respektive fastställelsetalan som anhängiggjorts vid den ska ogillas på grund av att konsumenterna inte har ett berättigat intresse av att få saken prövad, och att konsumenterna ska förpliktas att ersätta rättegångskostnaderna i dessa mål av två skäl.
- 71 För det första, när en person – i förevarande fall delvis – redan har fullgjort en avtalsförpliktelse, följer avsaknaden av ett berättigat intresse av att få saken prövad inom ramen för en talan om fastställande av att det inte föreligger någon sådan förpliktelse av den omständigheten att personen i fråga har möjlighet att väcka en talan som anses skydda dennes rättigheter bättre, nämligen en talan om återbetalning av felaktigt betalda belopp. Nämda persons avtalspart skulle nämligen inom ramen för en sådan talan kunna förpliktas att till denne återbetala de belopp som betalats för att fullgöra den omtvistade förpliktelsen.
- 72 För det andra, när en person bestrider att det föreligger en förpliktelse som vederbörande – om än delvis – ännu inte har fullgjort förlorar vederbörande sitt berättigade intresse av att få saken prövad inom ramen för en fastställelsetalan när dennes avtalspart väcker talan om fullgörande av förpliktelsen, i förevarande fall ett genkärsmål, på grund av möjligheten att i samband med sitt försvar mot den talan som avtalsparten väckt göra gällande att den aktuella förpliktelsen inte föreligger.
- 73 Den polska regeringen har emellertid bestritt att praxis från Sąd Najwyższy (Högsta domstolen) avseende tillämpningen av artikel 189 och artikel 316 § 1 civilprocesslagen har de följder som den hänskjutande domstolen har beskrivit. Det ska emellertid erinras om att det inom ramen för en

begäran om förhandsavgörande inte ankommer på EU-domstolen att uttala sig om tolkningen av nationella bestämmelser eller att fastställa huruvida den nationella domstolens tolkning eller tillämpning av dessa bestämmelser är korrekt. En sådan tolkning omfattas nämligen av de nationella domstolarnas exklusiva behörighet (se, för ett liknande resonemang, dom av den 25 november 2020, *Sociálna poisťovňa*, C-799/19, EU:C:2020:960, punkterna 44 och 45 och där angiven rättspraxis). Det är således på grundval av de uppgifter som lämnats av den hänskjutande domstolen som följande överväganden görs.

- 74 I det första fallet som avses i punkt 71 ovan, och såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 41 i sitt förslag till avgörande, skulle den omständigheten att en konsuments talan om fastställelse av att avtalsvillkor är oskäliga ogillas på grund av att konsumenten inte har ett lämpligt intresse av att få saken prövad – och inte på grund av att det inte finns ett berättigat intresse av att få saken prövad – och konsumenten förpliktas att ersätta rättegångskostnaderna samt instrueras att använda ett lämpligare rättsmedel, innebära att det i förfaranden som syftar till att ge konsumenterna det skydd som eftersträvas med direktiv 93/13 införs en källa till komplexitet, omständlighet, kostnader och onödigt rättsosäkerhet som kan avskräcka dem från att göra gällande de rättigheter som de har enligt direktivet, i strid med effektivitetsprincipen.
- 75 Såsom generaladvokaten har påpekat i samma punkt i sitt förslag till avgörande skulle det, i ett sådant sammanhang som det som är aktuellt i de nationella målen, strida mot allmänintresset av en god rättskipning, och särskilt kravet på processekonomi, att ogilla konsumentens fastställelsetalan och ålägga konsumenten att väcka en talan som bättre skyddar dennes rättigheter, när den hänskjutande domstolen likväl under alla omständigheter är skyldig att pröva den rättsliga problematik som aktualiseras genom fastställelsetalan inom ramen för näringsidkarens genkärsmål.
- 76 I den mån som den andra frågan även ska anses avse det andra fall, som avses i punkt 72 ovan, i vilket konsumenten, efter att ha väckt en talan om fastställelse av att ett avtalsvillkor är oskäligt, förlorar sitt berättigade intresse av att få saken prövad under förfarandets gång på grund av att näringsidkaren har väckt ett genkärsmål om fullgörande av de förpliktelser som stipuleras i nämnda villkor, skulle slutligen den omständigheten att konsumentens talan avvisas och denne förpliktas att ersätta rättegångskostnaderna för talan – oavsett om det eventuellt konstateras att det oskäliga villkoret är oskäligt – innebära att konsumenten utsätts för en ekonomisk risk som är än mer omotiverad, eftersom realiseringen av risken uteslutande beror på ett processuellt initiativ från näringsidkarens sida. Om frågan om fördelningen av rättegångskostnaderna för konsumentens talan avgjordes utifrån ett sådant initiativ från näringsidkarens sida skulle detta kunna avhålla konsumenten från att utöva sin rätt att väcka talan vid domstol om fastställelse av att ett avtalsvillkor är oskäligt och därmed inte får tillämpas, vilket strider mot effektivitetsprincipen (se, för ett liknande resonemang, dom av den 16 juli 2020, *Caixabank och Banco Bilbao Vizcaya Argentaria*, C-224/19 och C-259/19, EU:C:2020:578, punkt 98 och där angiven rättspraxis).
- 77 Mot denna bakgrund ska den andra frågan besvaras enligt följande. Artikel 7.1 i direktiv 93/13, jämförd med effektivitetsprincipen, ska tolkas så, att den utgör hinder för nationella bestämmelser, såsom dessa tolkats i rättspraxis, enligt vilka det för bifall till en konsuments talan om fastställelse av att ett oskäligt villkor i ett avtal som ingåtts med en näringsidkare inte kan göras gällande, krävs bevis på att konsumenten har ett berättigat intresse av att få saken prövad, eftersom det anses att ett sådant intresse saknas när konsumenten kan väcka talan om

återbetalning av felaktigt betalda belopp, eller när konsumenten kan åberopa att villkoret inte kan göras gällande inom ramen för sitt försvar mot ett genkärsmål om fullgörelse som näringsidkaren har väckt mot konsumenten med stöd av detta villkor.

Den tredje frågan

- 78 Den hänskjutande domstolen har ställt den tredje frågan för att få klarhet i huruvida artikel 6.1 i direktiv 93/13, jämförd med effektivitetsprincipen, proportionalitetsprincipen och rättssäkerhetsprincipen, ska tolkas så, att den utgör hinder för att ett låneavtal som ingåtts mellan en näringsidkare och en konsument ogiltigförklaras för det fall det konstateras att det endast är det villkor i avtalet som fastställer de konkreta villkoren för betalning av de belopp som ska erläggas vid de periodiska avbetalningarna som är oskäligt och att avtalet inte kan bestå utan detta villkor.
- 79 Den hänskjutande domstolen har i detta avseende angett att det enda villkor som fastställer samtliga villkor och amorteringar för de aktuella lånen innehåller en stipulation enligt vilken konsumenten endast kan göra de veckovisa avbetalningarna med kontanter via ett ombud för Provident Polska när denne besöker konsumentens bostad. Den hänskjutande domstolen anser att en sådan stipulation är oskälig, eftersom den inte svarar mot något annat syfte än att ge långivaren möjlighet att utöva otillbörliga påtryckningar på låntagaren. Nämda stipulation och följaktligen hela det villkor som den ingår i ska därför ogiltigförklaras, eftersom ett ingripande som är begränsat till att ogiltigförklara stipulationen skulle innebära en ändring av innehållet i detta villkor genom att dess huvudsakliga innehåll ändras. I avsaknad av andra villkor som gör det möjligt att fastställa villkoren för återbetalning av dessa lån, är det således omöjligt att fullgöra de aktuella avtalen.
- 80 Vad gäller följderna av att ett villkor i ett avtal mellan en konsument och en näringsidkare fastställs vara oskäligt, föreskrivs i artikel 6.1 i direktiv 93/13 att medlemsstaterna ska föreskriva att oskäliga villkor som används i avtal som en näringsidkare sluter med en konsument inte är, på sätt som närmare stadgas i deras nationella rätt, bindande för konsumenten och att avtalet ska förbli bindande för parterna på samma grunder, om det kan bestå utan de oskäliga villkoren.
- 81 Syftet med nämnda bestämmelse, och i synnerhet den andra delen av meningen, är i enlighet med domstolens fasta praxis inte att alla avtal som innehåller oskäliga villkor ska ogiltigförklaras, utan att ersätta den formella jämvikt mellan avtalsparternas rättigheter och skyldigheter som följer av avtalet med en verklig jämvikt så att parterna blir jämbördiga. Vidare ska det aktuella avtalet i princip bestå, utan att det görs andra ändringar än vad som följer av att de oskäliga villkoren ogiltigförklaras. Under förutsättning att detta sistnämnda villkor är uppfyllt kan det aktuella avtalet bestå i den mån det enligt reglerna i nationell rätt är juridiskt möjligt att avtalet består utan de oskäliga avtalsvillkoren på detta sätt, vilket ska fastställas genom en objektiv bedömning (se, för ett liknande resonemang, dom av den 3 oktober 2019, Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, punkt 39 och där angiven rättspraxis).
- 82 Denna objektiva bedömning innebär bland annat att situationen för en av avtalsparterna inte kan anses vara det avgörande kriteriet för hur ett avtal som innehåller ett eller flera oskäliga villkor ska behandlas i framtiden, vilket innebär att den nationella domstolens bedömning av huruvida ett sådant avtal kan bestå utan dessa villkor inte kan grundas enbart på att ogiltigförklaringen av avtalet i dess helhet eventuellt är fördelaktig för konsumenten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 29 april 2021, Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, punkterna 56 och 57 och där angiven rättspraxis).

- 83 I artikel 6.1 andra delen av meningen i direktiv 93/13 anges således inte i sig de kriterier som reglerar att ett avtal kan bestå utan de oskäligen villkoren, utan det överläts åt medlemsstaterna att i sin nationella rätt fastställa kriterierna för när det kan anses fastställt att det föreligger ett oskäligt villkor i ett avtal och när de konkreta rättsverkningarna av en sådan fastställelse uppkommer. En sådan fastställelse måste under alla omständigheter göra det möjligt att återställa den rättsliga och faktiska situation som konsumenten hade befunnit sig i om detta oskäligen avtalsvillkor inte hade förelegat (se, för ett liknande resonemang, dom av den 21 december 2016, *Gutiérrez Naranjo m.fl.*, C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:980, punkt 66).
- 84 Härav följer att om en nationell domstol, med tillämpning av relevanta bestämmelser i nationell rätt, finner att det inte är möjligt att låta ett avtal bestå utan de oskäligen avtalsvillkor som det innehåller utgör artikel 6.1 i direktiv 93/13 i princip inte hinder för att avtalet ogiltigförklaras (dom av den 3 oktober 2019, *Dziubak*, C-260/18, EU:C:2019:819, punkt 43).
- 85 Eftersträvandet av syftet att återställa den rättsliga och faktiska situation som konsumenten hade befunnit sig i om det oskäligen villkoret inte hade förelegat ska emellertid ske med iakttagande av proportionalitetsprincipen, vilken utgör en allmän princip i unionsrätten, som kräver att den nationella lagstiftning som genomför unionsrätten inte går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå det eftersträvade målet (se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 juni 2023, *Bank M.* (Följder av att avtalet ogiltigförklaras), C-520/21, EU:C:2023:478, punkt 73 och där angiven rättspraxis).
- 86 Såvida inte fastställandet – enligt en objektiv bedömning av de följder som i enlighet med nationell rätt är resultatet av fastställandet av att ett villkor är oskäligt vad gäller frågan huruvida det avtal i vilket villkoret ingår kan bestå – lämnar något utrymme för skönsmässig bedömning eller tolkning åt den nationella domstolen, kan denna följaktligen inte slå fast att avtalet är ogiltigt om den rättsliga och faktiska situation som konsumenten hade befunnit sig i om det oskäligen villkoret inte hade förelegat kan återställas samtidigt som avtalet består.
- 87 Det ska i detta hänseende erinras om att den nationella domstolen kan ersätta ett oskäligt villkor med en dispositiv bestämmelse eller annan tillämplig bestämmelse i nationell rätt om parterna i det aktuella avtalet har kommit överens om detta, under förutsättning att detta ersättande är förenligt med syftet med artikel 6.1 i direktiv 93/13 och gör det möjligt att återupprätta en verklig jämvikt mellan avtalsparternas rättigheter och skyldigheter. Denna särskilda möjlighet kan emellertid endast tillgripas i de situationer en ogiltigförklaring av ett oskäligt villkor skulle tvinga den nationella domstolen att ogiltigförklara avtalet i dess helhet och konsumenten därmed skulle utsättas för särskilt negativa konsekvenser, vilket skulle leda till att konsumenten bestraffas (se, för ett liknande resonemang, dom av den 21 januari 2015, *Unicaja Banco och Caixabank*, C-482/13, C-484/13, C-485/13 och C-487/13, EU:C:2015:21, punkt 33 och där angiven rättspraxis, och dom av den 12 januari 2023, *D.V.* (Advokatarvode – Principen om timtaxa), C-395/21, EU:C:2023:14, punkt 60).
- 88 I förevarande fall har den hänskjutande domstolen uteslutit en sådan möjlighet, eftersom en ogiltigförklaring av de aktuella avtalen inte skulle vara till nackdel för de konsumenter som har tecknat avtalen.

- 89 Det ska även påpekas att bestämmelserna i direktiv 93/13 utgör hinder för att ett villkor som bedömts vara oskäligt delvis upprätthålls genom att de delar som medför att villkoret blir oskäligt ogiltigförklaras, när ett sådant ogiltigförklarande skulle innebära att innehållet i villkoret ändras på ett sätt som påverkar dess huvudsakliga innehåll (dom av den 29 april 2021, Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, punkt 70 och där angiven rättspraxis).
- 90 Detta är emellertid inte fallet när den del av ett villkor som är oskälig består av en avtalsförpliktelse som skiljer sig från övriga stipulationer och som kan bli föremål för en individuell prövning av huruvida den är oskälig (se, för ett liknande resonemang, dom av den 29 april 2021, Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, punkt 71), eftersom den stipulation i vilken en sådan avtalsförpliktelse föreskrivs kan avskiljas från övriga stipulationer i det aktuella villkoret.
- 91 Enligt direktiv 93/13 krävs det nämligen inte att den nationella domstolen, utöver det villkor som förklarats vara oskäligt, ogiltigförklarar de villkor som inte förklarats vara oskäliga, eftersom det syfte som lagstiftaren eftersträvar inom ramen för detta direktiv är att skydda konsumenten och återställa jämvikten mellan parterna genom att underlåta att tillämpa villkor som anses oskäliga, samtidigt som giltigheten av de övriga villkoren i det aktuella avtalet i princip upprätthålls (dom av den 29 april 2021, Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, punkt 72 och där angiven rättspraxis). Denna slutsats gäller även för olika stipulationer i ett och samma villkor, i den mån ogiltigförklaringen av en oskälig stipulation inte påverkar själva innehållet i villkoret.
- 92 I förevarande fall framgår det av beslutet om hänskjutande att det enda villkor som fastställer samtliga villkor för återbetalning av de aktuella lånen, såsom de belopp som ska betalas och de olika avbetalningarna, även innehåller en stipulation om de konkreta villkoren för hur dessa betalningar ska göras, det vill säga i låntagarens bostad till ett ombud för långgivaren.
- 93 Med förbehåll för den bedömning som det ankommer på den hänskjutande domstolen att göra med beaktande av samtliga omständigheter som rör de aktuella avtalen och de relevanta bestämmelserna i nationell rätt, verkar det som att en stipulation som fastställer sådana konkreta villkor för fullgörandet av konsumentens betalningsskyldighet utgör en avtalsförpliktelse som skiljer sig från övriga stipulationer i ett enda villkor, såsom det som beskrivs i föregående punkt, och är av underordnad betydelse i förhållande till de delar av avtalet som definierar innehållet i detta villkor, såsom de delar som avser fastställandet av de belopp som ska betalas och de förfallotidpunkter då dessa betalningar ska göras. En ogiltigförklaring av nämnda stipulation verkar inte heller kunna påverka själva innehållet i det aktuella villkoret, eftersom konsumenten förblir skyldig att fullgöra sin återbetalningsskyldighet i enlighet med de övriga krav som föreskrivs i detta villkor genom att välja något av de betalningsätt som är tillåtna enligt nationell rätt.
- 94 En domstols fastställelse av att ett villkor eller, i förekommande fall, en del av ett villkor i ett avtal som omfattas av direktiv 93/13 är oskäligt ska slutligen i princip innebära att konsumentens rättsliga och faktiska situation ska återställas till den situation som konsumenten hade befunnit sig i om villkoret eller den delen inte hade förelegat (se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 juni 2023, Bank M. (Följder av att avtalet ogiltigförklaras), C-520/21, EU:C:2023:478, punkt 57 och där angiven rättspraxis). Iakttagandet av effektivitetsprincipen är således i princip beroende av att åtgärder som gör det möjligt att återställa denna situation vidtas.
- 95 Åtgärder som utgör ett konkret genomförande av förbudet mot oskäliga villkor kan vidare inte anses strida mot rättssäkerhetsprincipen (se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 juni 2023, Bank M. (Följder av att avtalet ogiltigförklaras), C-520/21, EU:C:2023:478,

punkt 72). Med förbehåll särskilt för tillämpningen av vissa nationella processregler, bland annat den som leder till att domstolsavgöranden vinner rättskraft, får denna princip nämligen inte påverka innehållet i konsumenternas rätt enligt artikel 6.1 i direktiv 93/13 att inte vara bunden av ett villkor som ansetts oskäligt (se, för ett liknande resonemang, dom av den 21 december 2016, Gutiérrez Naranjo m.fl., C-154/15, C-307/15 och C-308/15, EU:C:2016:980, punkterna 67, 68 och 71).

- 96 Mot denna bakgrund ska den tredje frågan besvaras enligt följande. Artikel 6.1 i direktiv 93/13, jämförd med effektivitetsprincipen, proportionalitetsprincipen och rättssäkerhetsprincipen, ska tolkas så, att den inte utgör hinder för att ett låneavtal som ingåtts mellan en näringsidkare och en konsument ogiltigförklaras för det fall det konstateras att det endast är det villkor i avtalet som fastställer de konkreta villkoren för betalning av de belopp som ska erläggas vid de periodiska avbetalningarna som är oskäligt och att avtalet inte kan bestå utan detta villkor. När ett villkor innehåller en stipulation som kan avskiljas från övriga stipulationer i villkoret – vilken kan bli föremål för en individuell prövning av huruvida den är oskälig – och vars ogiltigförklaring skulle göra det möjligt att återupprätta en verklig jämvikt mellan parterna utan att innehållet i det aktuella avtalet påverkas, innebär denna bestämmelse, jämförd med nämnda principer, emellertid inte att nämnda villkor, eller till och med avtalet, ska ogiltigförklaras i sin helhet.

Rättegångskostnader

- 97 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i de nationella målen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (fjärde avdelningen) följande:

1) Artikel 3.1 i rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal

ska tolkas så,

att i den mån det inte enligt artikel 4.2 i direktivet, jämförd med artikel 8 i samma direktiv är utslutet att pröva huruvida ett villkor som avser andra kostnader än ränta i ett låneavtal som ingåtts mellan en näringsidkare och en konsument eventuellt är oskäligt, kan det fastställas att ett sådant villkor är oskäligt med beaktande av att konsumenten enligt villkoret ska betala avgifter som uppgår till ett belopp som är uppenbart oproportionerligt i förhållande till den tjänst som tillhandahålls som motprestation.

2) Artikel 7.1 i direktiv 93/13, jämförd med effektivitetsprincipen,

ska tolkas så,

att den utgör hinder för nationella bestämmelser, såsom dessa tolkats i rättspraxis, enligt vilka det för bifall till en konsuments talan om fastställelse av att ett oskäligt villkor i ett avtal som ingåtts med en näringsidkare inte kan göras gällande, krävs bevis på att konsumenten har ett berättigat intresse av att få saken prövad, eftersom det anses

att ett sådant intresse saknas när konsumenten kan väcka talan om återbetalning av felaktigt betalda belopp, eller när konsumenten kan åberopa att villkoret inte kan göras gällande inom ramen för sitt försvar mot ett genkärsmål om fullgörelse som näringsidkaren har väckt mot konsumenten med stöd av detta villkor.

3) Artikel 6.1 i direktiv 93/13, jämförd med effektivitetsprincipen, proportionalitetsprincipen och rättssäkerhetsprincipen,

ska tolkas så,

att den inte utgör hinder för att ett låneavtal som ingåtts mellan en näringsidkare och en konsument ogiltigförklaras för det fall det konstateras att det endast är det villkor i avtalet som fastställer de konkreta villkoren för betalning av de belopp som ska erläggas vid de periodiska avbetalningarna som är oskäligt och att avtalet inte kan bestå utan detta villkor. När ett villkor innehåller en stipulation som kan avskiljas från övriga stipulationer i villkoret – vilken kan bli föremål för en individuell prövning av huruvida den är oskälig – och vars ogiltigförklaring skulle göra det möjligt att återupprätta en verklig jämvikt mellan parterna utan att innehållet i det aktuella avtalet påverkas, innebär denna bestämmelse, jämförd med nämnda principer, emellertid inte att nämnda villkor, eller till och med avtalet, ska ogiltigförklaras i sin helhet.

Underskrifter